

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-57>

УДК 373.3/5.016:82.161.2

Грачова Т.М.

Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 7 КЛАСІ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті розкрито умови діяльності вчителя загальноосвітнього закладу, що дають можливість реалізувати завдання сучасної школи та мотивувати до навчання здобувачів освіти. Окреслено основні шляхи використання сучасних методів та прийомів для ефективного проведення уроків української літератури у 7 класі на базі загальноосвітнього навчального закладу з метою підвищення якості фахової підготовки учнів, їх естетичного, духовного та інтелектуального розвитку. У статті на основі практичного досвіду запропоновані рекомендації вчителям-словесникам щодо психологічних, інтелектуальних, емоційних та морально-етичних особливостей учнів підліткового віку, що принципово обумовлюють специфіку викладання навчального матеріалу з предмету.

Ключові слова: сучасна літературна освіта, особистісно-орієнтоване навчання, системний підхід, мотивація, естетичний розвиток.

Hrachova Tetjana

Mariupol State University

THE PECULIARITIES OF TEACHING UKRAINIAN LITERATURE IN THE 7TH GRADE IN MODERN EDUCATIONAL DISCOURSE

Summary. The article describes that conditions of activity of the teacher of the general educational institution, which make it possible to realize the key tasks of the modern school and to motivate students to study. There are outlined the main ways of using new methods and techniques for the effective teaching the Ukrainian literature classes in the 7th grade on the basis of a regular school to improve the quality of professional training of the students, their aesthetic, spiritual and intellectual growth. In the research paper, based on practical experience, there are suggested the recommendations for the language and literary teachers towards the psychological, intellectual, emotional and moral-ethical characteristics of adolescent students, which conceptually designate the specifics of teaching learning content on the subject. The practical tips on the methodology of analysis of the artistic texts in 7th grade are given. It is proved that a modern teacher should deal with the learning literature as with a systemic phenomenon, he should teach students to see in a literary work not only something described, but also something expressed, meaningfully penetrate through the external and internal forms of words in the content-related depths of artistic material and respond adequately to it, as well as receive emotional-intellectual pleasure and come to appropriate figurative and conceptual generalizations. The effective class activity is possible subject to the clear organization of teaching, when the structure of the lesson and the interdependence of all its components are carefully considered. The article draws attention to the fact that the educational process in the 7th grade involves the formation of the whole picture of literature as of an important component of the national culture, a significant factor in raising the general level of education of the young readers, and in the development of their creative potential. It is underlined that the contemporary lesson of literature is always multidimensional and multifunctional in nature. One of the main features of the modern literature class should be unconventionality and originality.

Keywords: modern literary education, student-centered teaching, systematic approach, motivation, aesthetic upgrowth.

Постановка проблеми. Невпинні трансформаційні процеси у сучасній українській державі передбачають модернізацію усіх сегментів суспільного життя і, в тому числі, сфери освіти. У цьому аспекті досить своєчасним видається побудування інноваційних стратегій викладання базових навчальних дисциплін у школі. Зокрема, перед сьогодошнім вчителем української літератури поставлене завдання за рахунок органічного застосування ефективних дидактичних систем створити максимально сприятливі умови для інтенсивного оволодіння учнями системою знань з предмету, для формування у школярів відповідних теоретичних і практичних навичок, а також для підвищення інтелектуального і творчого потенціалу юного покоління. Зауважимо при цьому, що уроку літератури притаманні естетично-емоційна направленість і сфокусованість на активізації чуттєво-образного сприйняття інформації. Саме тому педагоги-літератори мають розглядати художній

твір як зразок вербального мистецтва і як поетичне вираження духовного життя народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовно, специфіка викладання української літератури в закладах освіти становила і наразі становить об'єкт наукової зацікавленості багатьох дослідників. Так, загальні аспекти педагогічної діяльності у школі (у ракурсі україністики) схарактеризовано такими вченими, як А.М. Алексюк, Б.Г. Ананьєв, Ю.К. Бабанський, О.М. Бандура, Н.Й. Волошина, В.І. Микитюк, Є.А. Пасічник, С.Л. Рубінштейн, Б.І. Степанишин, Г.Л. Токмань та інші. Проте, проблема викладання літератури в середній школі потребує більш ґрунтовного дослідження із метою подальшого вдосконалення практичної діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу: керівників, учителів та учнів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто констатувати, що у багатьох сучасних закладах освіти вивчення української літератури викликає певні досить закономірні

труднощі. Зокрема, деякі українські літератори, ігноруючи вікові особливості учнів, перевантажуючи урок надмірними фактами або оперуючи однотипними формами опрацювання навчального матеріалу, втрачають необхідний контакт зі школярами. Логічним наслідком цієї ситуації є зниження мотиваційного забезпечення уроку і загального інтересу до дисципліни. Особливої актуальності значена проблема набуває на етапі фізіологічного, естетичного та емоційного дорослішання дитини, а саме: на стадії перехідного віку. А, отже, очевидно є потреба у розробці адекватної системи форм і методів вивчення української літератури у школі із акцентом на віковому періоді. Зокрема, **метою запропонованої статті** є вироблення чіткої методики опанування навчального матеріалу із окресленого предмету у 7 класі.

Виклад основного матеріалу. Літературна освіта сучасного школяра є невід'ємним чинником його загального духовного розвитку, естетичного еволюціонування та самореалізації. Проте, згідно із результатами останніх соціологічних досліджень, паралельно із активізацією науково-технічного прогресу тенденційним є зниження стійкого інтересу молоді (зокрема, дітей старшого підліткового віку) до читання. Саме тому залучення учнів 7 класів до уважного, свідомого сприйняття різножанрових українськомовних літературних творів із подальшим осмисленням школярами концептуальної, художньої та естетичної значущості прочитаного являє собою першорядне і фундаментальне завдання педагога. На аналізованій стадії фізіологічно-психологічного розвитку дитина, скерована грамотним учителем-словесником, здатна продемонструвати абсолютно нові, удосконалені здібності загально-сприйняття мистецтва. Безумовне тяжіння до самовираження, яке властиве учням старшого підліткового віку, виявлене у зацентрованості школярів не лише на здійсненні більш деталізованого наукового розгляду ідейного наповнення образів та естетичного впливу застосованих автором художніх прийомів, але й на пошуку у конкретному творі співзвучних мотивів. На думку Є.А. Пасічника, у цей час учень вступає в егоцентричну фазу свого розвитку, чим зумовлено його бажання осягнути усю сутність творчого задуму письменника виключно у корелятивності із внутрішніми потребами і проблемами самого підлітка [4].

Попри певну односторонність в оцінюванні персонажів, невваженість узагальнень та часткову фрагментарність опанування навчального матеріалу із дисципліни «Українська література», школярі-семикласники характеризовані потенцією до більш поглибленого аналізу художніх текстів. На зазначеному етапі роль концептуального базису оптимальної діяльності свідомого підлітка-читача відведена специфічним (для дітей цієї вікової категорії) психологічно-зумовленим домінантам сприйняття літератури. До останніх З.В. Юрченко зараховано «високий рівень фантазії, уяви, інтерес до творів про почуття, переживання, твір як засіб програвання власних проблем, інсценування особистого життя, творення власного уявного образу й ідеалів, оцінне ставлення до художньої словесності» [6, с. 7]. Запорукою повноцінної реалізації окреслених естетично-психологічних відмінностей учнів 7 класів є включення до відповідної шкільної програми тих українськомовних витворів літера-

турного мистецтва, які спрямовані на максимальний розвиток уяви школярів. Відтак, процес опанування навчального матеріалу із предмету має базуватися на такому методологічному підґрунті, який дозволить би учням у повній мірі продемонструвати свій хист до фантазування, номінований спеціалістами першоосновою творчого потенціалу і гарантією подальшої соціалізації і потенційної здатності школярів вирішувати проблемні ситуації. Із метою попередження стереотипності опрацювання семикласниками художніх творів учителям українцям рекомендовано сконцентруватися на активізації в учнів образного мислення за рахунок оперування ігровими формами роботи, які б стимулювали школярів до міркування над мотивами вчинків героїв і над ідейною сутністю прочитаного.

На етапі емоційного, інтелектуального та естетичного 'перебудування' дитини особливо актуальним постає питання вибору найбільш адекватної техніки комунікації педагога із учнем. У цей кризовий для школяра період формування ціннісних орієнтирів, визначення власних критеріїв самоусвідомлення та самостійної позиції у житті, творчості та мистецтві очевидно є загроза розвинення у підлітка конформістської стратегії поведінки під час аналізу текстового матеріалу. За умови ослаблення мотиваційного забезпечення уроку української літератури уможливлено безапеляційне пасивне наслідування учнем чужих думок при паралельному нівелюванні безумовної значущості власних суджень щодо об'єкту вивчення. У цій ситуації результативність охоплення навчального матеріалу мінімізована, адже 'знайомство з художніми творами не стає засобом духовного збагачення' [4, с. 67]. Націлений ліквідувати проблему окресленого характеру, професійний українст-літератор має скерувати свою педагогічну діяльність відповідно до психологічних властивостей цільової аудиторії: зокрема, до процесу викладання української літератури у 7 класі доцільно включати розв'язування літературно-мистецьких завдань на покращення аналітичного мислення школярів і виховання в них уміння вдумливо оформлювати власні думки, презентуючи необхідну аргументацію.

Слід зауважити, що безсумнівним чинником прискорення засвоєння семикласниками нового навчального матеріалу зі згаданого предмету є активне застосування педагогами тих дидактичних механізмів, які дозволятимуть школярам у повній мірі реалізувати їхні навички швидкого узагальнення даних із диференціацією головного і другорядного, а також продемонструвати самостійність власних суджень. Задля оптимізації процесу цілісного охоплення інформації на уроках української літератури учителям-словесникам рекомендовано залучати учнів до заздалегідь спланованої і чітко організованої практичної діяльності; більш складний за змістовим навантаженням матеріал доцільно доповнювати конкретними розважальними фрагментами і наочними інструкціями, а до завдань контрольного блоку варто зарахувати прийоми порівняння, узагальнення, логічного викладання думки і розкриття причинно-наслідкових зв'язків.

Своєчасно і професійно проведена педагогом-літератором методична робота над складовою організацією уроку є запорукою продуктивності навчальної діяльності. Фундаментальним принципом структурування заняття з української літератури

у загальноосвітніх закладах є, безперечно, доцільність, виявлена у логічній співвіднесеності завдань літературної освіти із віковою специфікою сприйняття художньої інформації і загальними закономірностями навчально-виховного процесу. Стрижневим компонентом будь-якого за типологією уроку з аналізованої дисципліни є мета, в обов'язковій координаті із якою слід застосовувати відповідний за тематичною насиченістю матеріал та адекватну стратегію викладання. Втім, ретельно організоване заняття із чітко визначеними цілями і завданнями може включати незначні елементи імпровізації, гармонійно пов'язані із методологічним базисом уроку. Варто підкреслити, що сучасне заняття з української літератури характеризується такими диференційними ознаками, як багатоаспектність і багатофункціональність, а, отже, у ході моделювання уроку варто уникати традиційних і схожих між собою схем структурування [2]. Згідно із науковою позицією Т.Ф. Бугайко і Ф.Ф. Бугайко, завдання кваліфікованого педагога-літератора полягає у підготовці і проведенні такого за рівнем ефективності заняття, яке «дає учням міцні, обміслені літературні знання і необхідні навички, збагачує їх яскравими, емоційно сприйнятими літературними образами й уявленнями, а також допомагає їм правильно усвідомити смисл не тільки прочитаного твору, але й життєвих явищ, які знайшли в творі відображення» [1].

Безсумнівно, реалізація загальнодидактичних і специфічних принципів навчання у процесі викладання української літератури семикласникам унеможливлена за умови недостатнього інтелектуального насичення уроку. Однак, спрямування на школяра занадто активного 'інтелектуального тиску', виявленого у перенавантаженні заняття надмірною кількістю даних, є потенційним чинником гальмування пізнавальної активності цільової аудиторії і, як наслідок – причиною загального зниження ефективності опрацювання відповідного навчального матеріалу. Із метою попередження окресленої

проблеми вчителю-україністу рекомендовано зацентруватися на добиранні оптимальної кількості вагомий інформації, необхідної для комплексного висвітлення конкретної теми в межах часу, відведеного програмою. При цьому доцільно зауважити, що в аналізованій егоцентричній період фізіологічно-психологічного формування увага підлітка на уроці здебільшого сфокусована на тих змістових сегментах, які стимулюють його до глибоких міркувань над проблемною ситуацією або становлять об'єкт для подальших дискусій під час заняття.

Задля підвищення мотиваційного забезпечення уроку української літератури у 7 класі видається необхідним активно залучати школярів до різномірних форм роботи із композиційним оформленням літературного твору. Зокрема, у ході ґрунтовного вивчення організаційної специфіки епічних творів педагогу варто зосередитись на аналізі тісного взаємозв'язку картин та епізодів, а також звернутися до такого методологічного механізму, як уявне малювання. Окреме місце у структурі заняття може бути відведене інноваційним прийомам тренування навичок внутрішнього бачення співвіднесених компонентів твору: зокрема, вважаємо слушним запропонувати семикласникам скласти кіносценарій.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, слід зауважити, що концептуальну першооснову процесу викладання української літератури у загальноосвітніх навчальних закладах становить антропоцентризм та зацентрованість на вікових фізіологічних, психологічних та емоційних властивостях школярів. Педагогу-словеснику, цільовою аудиторією якого є учні 7 класів, рекомендовано змодельовати заняття за такою методологічною логікою, яка б дозволила підліткам у повній мірі актуалізувати свою креативність, самостійність у вираженні суб'єктивної позиції, а також здатність до науково-виваженого осмислення ідейної сутності твору на основі власного досвіду та попередньо здобутого інтелектуального «багажу».

Список літератури:

1. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Українська література в середній школі: Курс методики. Київ: Рад. школа, 1962. 391 с.
2. Васюков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід: (дидактичний аспект). Харків: Скорпіон, 2000. 120 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л.М. Проколієнко; упоряд. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко та ін. Київ: Рад. школа, 1989. 608 с.
4. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
5. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. Київ: Міленіум, 2002. 317 с.
6. Юрченко З.В. Самостійна художньо-словесна творчість учнів як засіб розвитку літературних здібностей: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 19.00.07. Київ, 2001. 19 с.

References:

1. Buhaiko, T.F., & Buhaiko, F.F. (1962). *Ukrainska literatura v serednii shkoli: Kurs metodyky* [Ukrainian literature in the secondary school: Methodology course]. Kyiv: Rad. Shkola. (in Ukrainian)
2. Vaskov, Yu.V. (2000). *Pedahohichni teorii, tekhnolohii, dosvid (dydaktychnyi aspekt)* [Pedagogic theories, techniques, experience (didactive aspect)]. Kharkiv: Skorpion. (in Ukrainian)
3. Kostiuk, H.S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhichnyi rozvytok osobystosti* [Educational-bringing-up process and mental development of a person] (gen. ed. Prokolyienko L.M.). Kyiv: Rad. Shkola. (in Ukrainian)
4. Pasichnyk, Ye.A. (2000). *Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh* [Methodology of teaching the Ukrainian literature in secondary school]. Kyiv: Lenvit. (in Ukrainian)
5. Tokman, H.L. (2002). *Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v starshii shkoli ekzystentsialno-dialohichna kontseptsiia* [Methodology of teaching the Ukrainian literature in senior high school: existentialist-dialogical conception]. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian)
6. Yurchenko, Z.V. (2001). *Samostiina khudozhno-slovesna tvorchist uchniv yak zasib rozvytku literaturnykh zdibnostei* [Independent art – verbal creativity of the pupils as a means of progressing of literary abilities]. (PhD Abstract). Ivano-Frankivsk: Precarpathian University named after Vasil Stefanik.